

Wojciech Walkowiak*

Prawa ofiar przestępstw

Słowa kluczowe: wiktymologia, wiktymizacja, polska karta praw ofiary, poszkodowany

Streszczenie: W literaturze polskiej pojęcie ofiary pojawia się w każdej koncepcji wiktymologii. Najczęściej uznaje się, że ofiarą przestępstwa jest konkretny człowiek. Koncepcja ta została rozszerzona w 1985 r. w Deklaracji podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości odnoszących się do ofiar przestępstw i nadużyć władzy. Z zagadnieniem praw ofiar wiąże się problem ze sprecyzowaniem ilości ofiar, który wynika z podejmowania przez ofiary decyzji o niepowiadomieniu organów ścigania. Większość badań pokazuje, że zmienną determinującą decyzję o zawiadomieniu o przestępstwie jest poczucie obowiązku lub potrzeba potwierdzenia faktu przestępstwa dla instytucji ubezpieczeniowych w celu uzyskania odszkodowania. Polskie prawo w sposób szczególny ochrania osoby pokrzywdzone w wyniku przestępstw, zwłaszcza udostępniając im regulacje zamieszczone w Polskiej Karcie Praw Ofiary, a także przez odpowiednie przygotowanie instytucji mających obowiązek ochrony ofiar przestępstw.

Crime victim rights

Key words: victimology, victimization, Polish Victim Rights Charter, victim

Summary: In the Polish literature on the subject, the notion of a victim appears in each victimology concept. It is typically assumed that the victim of an offence is a specific person. This concept was extended in 1985, through adoption of the UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. The notion of victims of crime is also linked with a problem of precisely determining the number of victims, resulting from the victims' failure to notify law enforcement authorities. The majority of research on the subject concludes that the main factor in reporting the crime or not is the sense of duty or the need to confirm a crime case in order to obtain compensation from insurance institutions. Polish laws protect victims of crimes to a greater extent, in particular through the provisions contained in the Polish Victim Rights Charter.

* Wyższa Szkoła Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu

Analizując sposoby postrzegania ofiary przestępstwa w ujęciu kryminologicznym, trudno dopatrzeć się jednolitej definicji ofiary. W literaturze funkcjonuje tak wiele definicji, jak wiele jest koncepcji wiktymologii. Wiktymologia kryminalna operuje pojęciem ofiary przestępstwa, które jest rozumiane przynajmniej na trzy sposoby. Pierwszy i najwęższy przyjmuje, że ofiarą przestępstwa jest konkretny człowiek, który ponosi szkodę, doznaje nieuzasadnionej krzywdy lub cierpienia w wyniku popełnionego przestępstwa. Myśl tę rozwijali m.in. Leszek Lernell w 1978 roku oraz Lech Falandysz w 1980 roku. Drugi sposób pozwala zaliczyć do ofiar przestępstw, oprócz jednostek ludzkich, także grupy lub instytucje, które padły ofiarą działań przestępczych. Pogląd ten opisywał m.in. Kirchhoff w 1993 roku. Trzeci sposób określania ofiary, najszerszy, obejmuje nie tylko jednostkę ludzką czy instytucję, lecz również porządek moralny lub stan prawny zagrożony, uszkodzony lub zniszczony przez czyn karalny (Schneider, 1980).

W większości systemów prawnokarnych brak jest definicji ofiary przestępstwa. Definicja taka pojawia się w Deklaracji podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości odnoszących się do ofiar przestępstw i nadużyć władzy z 1985 roku¹. Zgodnie z tą deklaracją można przyjąć, że ofiarami przestępstw są osoby, które indywidualnie lub zbiorowo poniosły uszczerbek na zdrowiu fizycznym lub psychicznym, doznały zaburzeń emocjonalnych, strat materialnych lub istotnego naruszenia swoich podstawowych praw w wyniku działania lub zaniechania będącego naruszeniem ustaw karnych obowiązujących w państwach członkowskich, w tym również ustaw dotyczących przestępczego nadużycia władzy (art. 1).

W rozumieniu przywołanej deklaracji dana osoba może być uważana za ofiarę niezależnie od tego, czy sprawca został ujawniony, oskarżony lub skazany i niezależnie od więzi rodzinnej łączącej ofiarę i sprawcę. Pojęcie ofiara obejmuje również, jeżeli zachodzi taka potrzeba, najbliższą rodzinę lub osoby pozostające na utrzymaniu bezpośredniej ofiary oraz osoby, które doznały krzywdy w sytuacji zagrożenia lub zapobiegnięcia wiktymizacji (art. 2). Definicja ta jest najbliższa najwęższemu rozumieniu ofiary przestępstwa i wynika z niej, że ofiarą przestępstwa może być tylko konkretna osoba, która wskutek popełnionego przestępstwa (ujawnionego bądź nieujawnionego) poniosła szkodę (materialną lub niematerialną).

W polskim systemie prawnokarnym wiktymologiczne pojęcie ofiary przestępstwa nie pokrywa się z prawnym pojęciem pokrzywdzonego przestępstwem, oznaczającym osobę fizyczną lub prawną, której dobro prawne zostało naruszone bezpośrednio lub zagrożone przestępstwem. Kontakty ofiary z organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości były przedmiotem zarówno wielu rozważań teoretycznych, jak i badań empirycznych. Składa się na to wiele przyczyn. Po pierwsze, starano się uzyskać informacje dające odpowiedź na pytanie, czy ofiary przestępstw biorą udział w procesie sprawiedliwości? Po drugie – jeśli

¹ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 40/34 z dnia 29 listopada 1985 r.

biorą udział w tym procesie, to w jakiej roli występują w poszczególnych fazach procesu? Po trzecie – poprzez jakie decyzje i w jakim stopniu mogą wpływać na proces wymierzania sprawiedliwości? Po czwarte zaś – jak udział w procesie karnym wpływa na ofiarę?

Wyniki przeprowadzanych badań wykorzystywano i wykorzystuje się nadal w dyskusjach nad reformą wymiaru sprawiedliwości oraz tworzeniem systemów alternatywnych. Ofiara przestępstwa odgrywa główną rolę w inicjowaniu wszczęcia postępowania karnego i dlatego czasami nazywa się ją odźwiernym (*gate keeper*) wymiaru sprawiedliwości. Z badań wynika, że prawie w 80% przypadków postępowanie przygotowawcze wszczyną się na podstawie zawiadomienia o przestępstwie pochodzącego od obywateli (przeważnie od ofiar przestępstw). Ofiary zawiadamiają organy procesowe, że miało miejsce przestępstwo i że zostały tym przestępstwem pokrzywdzone, a także w 40% przypadków wskazują sprawcę.

Zawiadomienie lub niezawiadomienie organów ścigania (najczęściej policji) ma istotny wpływ na selektywność ścigania przestępstw. Z badań wiktyimizacyjnych wynika, że ofiary przestępstw częściej podejmują decyzję o niezawiadomieniu policji o popełnionym przestępstwie niż o jej zawiadomieniu. Społeczeństwo polskie cechuje niska gotowość obywateli do informowania policji o fakcie wiktyimizacji. Decyzja o zgłoszeniu przestępstwa w znacznym stopniu uzależniona jest od samego przestępstwa, jego wagi czy rodzaju, niż charakteru ofiary. Można przyjąć, i nie będzie to dużym błędem, że na 100 ofiar przestępstw tylko 30 zgłosiło przestępstwo na policję. Większość badań wskazuje, że waga przestępstwa jest najistotniejszą zmienną determinującą decyzję o zawiadomieniu o przestępstwie. Ofiara przestępstwa najczęściej decyduje się zawiadomić organy ścigania z poczucia obowiązku, potrzeby uzyskania potwierdzenia faktu przestępstwa dla instytucji ubezpieczeniowych w celu uzyskania odszkodowania, odstraszenia sprawcy przed powtórnym popełnieniem przestępstwa, dla uzyskania poczucia bezpieczeństwa, z chęci doprowadzenia do procesu sądowego w celu udowodnienia winy sprawcy i ukarania go, czy też dla uzyskania naprawienia wyrządzonej szkody.

Z badań można również wyciągnąć wniosek, że ofiary przestępstw są zainteresowane policją jako agencją interwencji kryzysowej, która bezpośrednio, natychmiast rozstrzyga konflikt i przywraca porządek (Albrecht i Arnold, 1991). Ofiary, składając zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, mają prawo oczekiwać odpowiedniej reakcji policji. Dotyczy to również informacji o roli pokrzywdzonego (ofiary) w procesie, jego prawach i obowiązkach, przebiegu procesu, podejmowanych decyzjach, ich skutkach prawnych itp. Uzyskanie tych informacji nie powinno sprawiać pokrzywdzonemu żadnych problemów, z racji, jeśli można to tak określić, „pozycji” osoby pokrzywdzonej, ponieważ policja bez jej pomocy zapewne o zdarzeniu by się nie dowiedziała. Często dochodzi jednak do rozbieżności między oczekiwaniami ofiary a rzeczywistością. Przyczyną takiego zjawiska może być sprzeczność interesów ofiar, policji i społeczeństwa jako całości. Policja, dysponując ograniczonymi środkami, ma swoje priorytety, ma je

również ustawodawca, kształtując politykę kryminalną. W praktyce zdarza się, że policja traktuje ofiarę przestępstwa instrumentalnie, przede wszystkim jako źródło informacji o przestępstwie oraz źródło dowodowe. Reakcja na zawiadomienie o przestępstwie, czas trwania postępowania przygotowawczego oraz sposób traktowania ofiary przez policję mogą spowodować powtórny wiktymizację ofiary.

W wielu krajach Unii Europejskiej istnieją ustawowe wytyczne odnośnie do postępowania z ofiarami przez policję. Zalecenia Rady Europy Nr R(85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie i procesie karnym określają rolę, jaką powinna pełnić policja w stosunku do ofiary:

- a) pracownicy policji powinni być przeszkoleni, jak zajmować się w sposób sympatyczny, konstruktywny i reasekuracyjny ofiarami,
- b) policja powinna informować ofiarę o możliwościach uzyskania pomocy, porady praktycznej i prawnej, kompensacji od przestępcy i kompensacji państwowej,
- c) ofiara powinna być uprawniona do uzyskania informacji o wyniku postępowania prowadzonego przez policję,
- d) w każdym sprawozdaniu do organów oskarżających policja powinna przedstawić, w sposób możliwie najjaśniejszy i najbardziej wyczerpujący, ustalenie dotyczące krzywd i szkód poniesionych przez ofiarę.

Relacje między ofiarą a policją mają znaczący wpływ na kształtowanie postaw ofiary wobec policji, na stopień usatysfakcjonowania ofiary sposobem rozwiązywania konfliktu ze sprawcą oraz dalszy udział w procesie. Realizując m.in. zalecenia Rady Europy, aktualnie obowiązujący Kodeks postępowania karnego wzmocnił pozycję ofiary w procesie karnym. Art. 2 § 1 pkt. 3 wyraźnie określa, że przepisy kodeksu postępowania karnego mają na celu takie kształtowanie procesu, aby uwzględnione zostały prawnie chronione interesy pokrzywdzonego. Do praw ofiary przestępstwa, określanej w polskim k.p.k. jako poszkodowany, należy bycie poinformowanym o swoich prawach i obowiązkach. Policja w momencie przyjęcia zgłoszenia o popełnionym przestępstwie jest zobowiązana pouczyć pokrzywdzonego o nich. Pouczenie takie powinno być przekazane poszkodowanemu w formie pisemnej na druku Ms 53. Po zapoznaniu się z tym pouczeniem pokrzywdzony oświadcza, że zapoznał się ze swoimi prawami oraz obowiązkami, jakie ciążyą na nim jako na pokrzywdzonym, i potwierdza ten fakt własnoręcznym podpisem. W przypadku jakichkolwiek wątpliwości przyjmujący zawiadomienie o popełnionym przestępstwie jest zobowiązany wyjaśnić poszkodowanemu wszelkie niejasności w interpretacji poszczególnych zapisów pouczenia. Do podstawowych praw poszkodowanego należą następujące.

1. W postępowaniu przygotowawczym pokrzywdzony jest stroną uprawnioną do działania we własnym imieniu i zgodnie z własnym interesem (art. 299 § k.p.k.).
2. Artykuł 51 § 1 k.p.k. daje możliwość i prawo, aby wobec podmiotu poszkodowanego, który nie jest osobą fizyczną, czynności procesowych dokonywał organ

- uprawniony do działania w jego imieniu. Pokrzywdzony może również w toku postępowania karnego ustanowić swojego pełnomocnika (art. 87 § 1 k.p.k.).
3. Artykuł 51 § 2 k.p.k., chroniąc prawa pokrzywdzonych małoletnich albo ubezwłasnowolnionych całkowicie lub częściowo, daje prawo jego wykonania przez przedstawiciela ustawowego albo osobę, pod której pieczęć pokrzywdzony pozostaje.
 4. Artykuł 51 § 3 k.p.k. chroni interes prawny osób nieporadnych, w szczególności tych napotyających na ograniczenia ze względu na stan zdrowia – te prawa może wykonywać osoba, pod której pieczęć pokrzywdzony się znajduje.
 5. Prawa pokrzywdzonego wynikające z k.p.k. nie wygasają w przypadku jego śmierci, zgodnie bowiem z art. 52 k.p.k. w razie śmierci pokrzywdzonego prawa, które by mu przysługiwały, mogą wykonywać najbliższe osoby, a w przypadku ich braku lub nieujawnienia – prokurator działający z urzędu. Przepis ten nakłada również na organ procesowy obowiązek pouczenia chociażby jednej z osób najbliższych pokrzywdzonemu o przysługujących jej uprawnieniach.
 6. W przypadku gdy istnieje uzasadniona wątpliwość co do bezstronności w danej sprawie, pokrzywdzony może złożyć wniosek o wyłączenie sędziego, prokuratora i innych osób prowadzących postępowanie przygotowawcze oraz innych oskarżycieli publicznych (art. 42 i 47 k.p.k.). Osoby te ulegają również wyłączeniu, jeżeli brały udział w sprawie jako obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel społeczny albo jako przedstawiciel ustawowy strony.
 7. Pokrzywdzony może złożyć wniosek do prokuratora (w postępowaniu przygotowawczym) lub sądu (w postępowaniu sądowym) o wyznaczenie mu pełnomocnika z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów związanych z pełnomocnictwem bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 87 § 1 i 88 § 1 k.p.k.).
 8. Prawo do zażalenia na odmowę wszczęcia śledztwa lub dochodzenia przysługuje pokrzywdzonemu, a także instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie. Stronom przysługuje prawo do zażalenia na postanowienie o umorzeniu śledztwa lub dochodzenia. Uprawnionym do złożenia zażalenia przysługuje prawo do przejrzenia akt (art. 306 § 3 oraz 325a § 2 k.p.k.).
 9. W przypadku złożenia przez pokrzywdzonego wniosku o ściganie niektórych sprawców przestępstwa, obowiązek ścigania obejmuje również inne osoby, których czyny pozostają w ścisłym związku z czynem osoby wskazanej we wniosku. Przepis ten nie dotyczy najbliższych osoby składającej wniosek (art. 12 § 2 k.p.k.). Wniosek może być cofnięty w postępowaniu przygotowawczym za zgodą prokuratora, a w postępowaniu sądowym za zgodą sądu – do rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej. Wyjątek tutaj stanowi przestępstwo określone w art. 197 k.k. (art. 12 § 3 k.p.k) przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, a konkretnie przestępstwo zgwałcenia.

10. Pokrzywdzony ma prawo złożyć wniosek o wydanie kserokopii dokumentów z akt sprawy (odpłatnie), a za zgodą prowadzącego postępowanie przygotowawcze może on otrzymać, również odpłatnie, uwierzytelnione odpisy lub kserokopie (art. 156 § 2 i 5 k.p.k.).
11. Pokrzywdzony ma prawo złożyć zażalenie na czynności inne niż postanowienia i zarządzenia naruszające jego prawa (art. 302 § 2 k.p.k.).
12. Sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może z inicjatywy lub za zgodą pokrzywdzonego i oskarżonego skierować sprawę do instytucji lub osoby godnej zaufania w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego między pokrzywdzonym i oskarżonym. Postępowanie mediacyjne nie powinno trwać dłużej niż miesiąc, a jego okresu nie wlicza się do czasu trwania postępowania przygotowawczego (art. 23a k.p.k. § 1 i 2).
13. W przypadku powtórnego wydania przez prokuratora postanowienia o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania, pokrzywdzony może wnieść do sądu akt oskarżenia o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego (przykład zdarzenia w Skórzewie) Termin do wniesienia aktu oskarżenia wynosi jeden miesiąc od daty doręczenia pokrzywdzonemu zawiadomienia o postanowieniu. Akt oskarżenia powinien być podpisany przez adwokata (art. 55 § 1 i 2 k.p.k.).
14. Pokrzywdzony po wniesieniu aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego ma prawo, aż do rozpoczęcia przewodu sądowego, złożyć oświadczenie, że chce działać w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 53 i 54 k.p.k.) lub powoda cywilnego (art. 62 k.p.k.). Jeżeli wystąpi z powództwem cywilnym w toku postępowania przygotowawczego, może żądać jego zabezpieczenia. Na postanowienie co do zabezpieczenia roszczenia przysługuje prawo do złożenia zażalenia do sądu (art. 69 § 2 i 3 k.p.k.).
15. W razie umorzenia lub zawieszenia postępowania przygotowawczego, w którym zgłoszone było powództwo cywilne, pokrzywdzony ma prawo w terminie 30 dni od daty doręczenia postępowania żądać przekazania sprawy sądowi właściwemu do rozpoznawania spraw cywilnych (art. 69 § 4 k.p.k.).
16. Pokrzywdzony jako oskarżyciel posiłkowy ma prawo składać wnioski dowodowe na całej rozprawie, w tym zadawać pytania przesłuchiwanym osobom, oraz złożyć apelację od wyroku. W przypadku gdy wyrok został wydany przez Sąd Okręgowy – apelacja musi być sporządzona i podpisana przez adwokata (art. 446 k.p.k.).
17. Jeżeli nie wytoczono powództwa cywilnego, pokrzywdzony może, aż do zakończenia pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie głównej, złożyć wniosek o orzeczenie obowiązku naprawienia wyrządzonej szkody w całości lub w części.

Opisane prawa ofiar przestępstw wynikają z k.p.k. z 1997 roku i można przyjąć, że przepisy te zostały wprowadzone na skutek uwarunkowań międzynarodowych. Re-

gulacje prawne dotyczące ofiar przestępstw były wprowadzane w wyniku dążenia państw członkowskich do zastosowania zbliżonych rozwiązań legislacyjnych i podobnego ich realizowania w praktyce. Niestety, mimo obowiązywania wymienionych przepisów, ciągle występują trudności w respektowaniu praw ofiar przestępstw.

Zmiany, jakie można zauważyć, dotyczą dostosowania praw ofiar do standardów międzynarodowych i ewolucji prawa polskiego w kierunku uwzględniania i respektowania praw ofiary. Podstawowym dokumentem Unii Europejskiej mającym na celu ochronę ofiar przestępstw jest Decyzja ramowa Rady z dnia 15 marca 2001r w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym², która wiąże państwa członkowskie Unii Europejskiej od 22 marca 2001 roku. Dyrektywy mają to do siebie, że mają charakter wiążący, ale nie zawierają norm prawnych i wymagają od adresatów podjęcia odpowiednich środków do osiągnięcia określonych w dyrektywie celów. Decyzja natomiast obowiązuje tych, do których jest skierowana. Rada Unii Europejskiej kieruje swe decyzje do państw członkowskich, jeśli chce wydać im zakaz określonego działania lub na dane działanie zezwolić albo nałożyć określone obowiązki. Może też nadać państwu określone uprawnienia. Decyzja ramowa z dnia 15 marca 2001 r. zawiera własną definicję pojęcia „ofiara” – oznacza ono osobę fizyczną, która doznała szkody (włączając w to uszkodzenie ciała lub szkodę psychiczną, cierpienie emocjonalne lub stratę ekonomiczną) spowodowanej bezpośrednio przez działanie lub zaniechanie stanowiące naruszenie prawa karnego Państwa Członkowskiego.

Polska jest krajem, w którym na sytuację ofiar przestępstw zwrócono uwagę już w 1976 roku, wówczas bowiem, na mocy uchwały Sądu Najwyższego, powstały wytyczne w sprawie poprawy położenia ofiar przestępstw w postępowaniu sądowym. Zwrócono uwagę na potrzebę przyznawania ofierze restytucji oraz informowania jej i ułatwienia jej uczestnictwa w procesie w charakterze oskarżyciela posiłkowego, co znalazło swoje odzwierciedlenie w nowej kodyfikacji karnej, obowiązującej od września 1998 roku.

Na początku 1999 roku w Ministerstwie Sprawiedliwości podjęto działania mające na celu upowszechnienie praw osób pokrzywdzonych, a efektem tych prac było przygotowanie i wydanie Polskiej Karty Praw Ofiary. Z informacji Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że „Polska Karta Praw Ofiary jest zestawieniem obowiązujących praw przysługujących ofiarom przestępstw wraz z instrukcją, konkretnie czego i od kogo ofiary przestępstw mogą się domagać. Karta ma stanowić pomoc dla każdego pokrzywdzonego w sytuacji, gdy jego prawa nie są respektowane oraz przypominać policjantom, prokuratorom i sędziom, że dążąc do zebrania materiału dowodowego oraz ustalenia i osądzenia faktycznych sprawców przestępstw nie mogą zapominać o szczególnej sytuacji pokrzywdzonego”³. Preambuła do Polskiej Kart Praw Ofiary głosi, że „Wszystkie

² „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 19/t. 4.

³ www.elblag.policja.gov.pl/p_d_f/karta_praw_ofiary.pdf

polskie organizacje, instytucje i osoby prywatne stykające się w swojej pracy z ofiarami przestępstw postanowiły dla poprawienia sytuacji ofiar w Polsce podpisać ten dokument”. Z dalszych akapitów Karty Praw Ofiary wynika, iż Rzeczpospolita Polska jest państwem prawa, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej, w którym każdy ma obowiązek przestrzegania prawa (art. 2 i 83 Konstytucji RP).

Z tego zapisu wynika, że każdy ma zagwarantowaną w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przyrodzoną i niezbywalną godność człowieka i obywatela, będącą źródłem jego wolności i praw, które władze publiczne mają obowiązek szanować i chronić (art. 30 Konstytucji RP). Polska Karta Praw Ofiary jest realizacją wypracowanych przez międzynarodową społeczność zaleceń kształtujących politykę postępowania z ofiarami przestępstw. Podstawowymi materiałami, na podstawie których karta została opracowana, są:

- Deklaracja podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości odnoszących się do ofiar przestępstw i nadużyć władzy. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 40/34 z dnia 29 listopada 1985 r.,
- Europejska konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 r.,
- Zalecenie nr R(85)11 Komitetu Ministrów Rady Europy z 28 czerwca 1985 r. w sprawie pozycji ofiary ramach prawa i procesu karnego,
- Zalecenie nr R(87)21 Komitetu Ministrów Rady Europy z 17 września 1987 r. o pomocy ofiarom i zapobieganiu wiktyimizacji,

Polska Karta Praw Ofiary, definiując pojęcie ofiary, uznaje, że „ofiara w rozumieniu Karty jest osoba fizyczna, której dobro prawem chronione zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, a także jej najbliżsi”. Wyraźnie widać, że definicja ta niewiele różni się od innych, wcześniej omawianych definicji. Karta Praw Ofiary rozszerza jednak zakres praw poszkodowanych przez przestępstwa zapisany w k.p.k i wymienia następujące prawa.

Prawo do pomocy. Ofiara ma prawo, niezależnie od tego, czy ujawniony został sprawca przestępstwa i czy ma miejsce postępowanie karne (kiedy ofiara uzyskuje status pokrzywdzonego) bądź cywilne (ofiara uzyskuje status poszkodowanego) oraz niezależnie od więzi rodzinnej łączącej sprawcę i ofiarę, uzyskać potrzebną jej pomoc prawną, materialną, medyczną, psychologiczną i socjalną.

Prawo do godności, szacunku i współczucia. Ofiara ma prawo do bycia traktowaną z godnością, szacunkiem i współczuciem. Zobowiązuje to szczególnie przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, służby zdrowia i służb socjalnych. Niedopuszczalne jest przerzucanie odpowiedzialności za przestępstwo ze sprawcy na ofiarę. Nie można też usprawiedliwiać przestępstwa tradycją, kulturą czy stereotypami minimalizującymi winę sprawcy.

Prawo do wolności od wtórnej wiktyimizacji. Potocznie określa się to jako prawo do bezpieczeństwa i zakaz ponownego dręczenia ofiary. Ofiara przestępstwa ma prawo do

bezpieczeństwa i ochrony oraz tego, by poszanowane zostało jej życie rodzinne i prywatne. Ofiary nie wolno ponownie dręczyć. Należy dołożyć wszelkich starań, by uniknęła ona powtórnej wiktyimizacji. W praktyce oznacza to zakaz wkraczania w sferę prywatności ofiary i jej najbliższych ze strony wszystkich, którzy stykają się z nią w związku z popełnionym przestępstwem, a w szczególności przedstawicieli organów państwowych, służb medycznych i socjalnych oraz mediów.

Ofiara ma prawo do bycia traktowaną ze szczególną troską i powagą przez organy wymiaru sprawiedliwości i organy ścigania. Prowadzone postępowanie powinno uwzględniać interesy i stan ofiary. Przesłuchania powinny być ograniczone do minimum i przeprowadzane w sposób kulturalny, wolne od opóźnień, odwołań i zmuszania ofiary do wielokrotnego przeżywania na nowo zdarzenia, jakiego doświadczyła. Ofiara ma także prawo do bezpieczeństwa osobistego, a obowiązkiem policji i prokuratury jest to bezpieczeństwo jej zapewnić. Ofiara może żądać utajnienia swoich danych osobowych, ma także prawo domagać się zastrzeżenia danych dotyczących jej miejsca zamieszkania do wyłącznej wiadomości prokuratora i sądu. Przysługuje jej prawo do zachowania anonimowości w dotyczących jej sprawy sprawozdaniach prasowych, telewizyjnych, relacjach zamieszczanych w Internecie i w innych mediach. Prawo ofiary do bezpieczeństwa nakłada na właściwe organy państwowe obowiązek przyjęcia każdego zawiadomienia o przestępstwie zgłaszanego przez ofiarę i podjęcie odpowiednich działań. Obejmuje to również sytuację, gdy zagrożenie pochodzi od osoby bliskiej dla ofiary, a ofiarą jest dziecko. Organy państwowe są zobowiązane też do przyjęcia każdego zawiadomienia zgłoszonego przez osobę trzecią i podjęcia w tym zakresie interwencji.

Z Karty Praw Ofiary wynika również, że ofiara przestępstwa ma prawo do uzyskania fachowej pomocy psychologicznej, medycznej, materialnej i prawnej od momentu zgłoszenia naruszenia dobra prawem chronionego. Zastosowania szczególnych zasad wymaga przesłuchiwanie ofiar przestępstw o podłożu seksualnym. Ofiary takich przestępstw powinny być przesłuchiwane przez funkcjonariuszy tej samej płci, a w przypadku, gdy ofiarą przestępstwa jest dziecko, przesłuchanie powinno odbywać się w obecności psychologa lub osoby, którą dziecko darzy zaufaniem.

Karta Praw Ofiary sugeruje, że osoba poszkodowana przez przestępstwo nie powinna być narażona na dodatkowe dolegliwości wynikające z kontaktu ze sprawcą czynu zabronionego. Zaleca się, by w sądach istniały odrębne pomieszczenia dla ofiar przestępstw, by nie były one narażone przed rozprawą na kontakt z oskarżonym i jego bliskimi.

Prawo do dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Karta Praw Ofiary zapewnia poszkodowanemu prawo do swobodnego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Prawo to występuje w granicach przewidzianych w ustawie w sposób wolny od jakiegokolwiek przymusu i powinno bez przymusu kształtować interes prawny ofiary. Prawo ofiary do pomocy i reprezentacji prawnej zgodnie z Polską Kartą Praw Ofiary powinno być przynajmniej zrównane z prawami przysługującymi oskarżonemu. Jej twórcy uważają

bowiem, że ofiara powinna mieć np. prawo do bezpłatnego pełnomocnika w takich samych przypadkach, w jakich oskarżonemu przyznaje się prawo do obrońcy z urzędu.

W sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego ofiara (pokrzywdzony) może działać jako strona w procesie karnym w charakterze oskarżyciela posiłkowego (co wynika już z k.p.k., o czym była mowa nieco wcześniej). Poszkodowany ma prawo do rzetelnej, zrozumiałej i wyczerpującej informacji o przysługujących jej prawach i procedurach ich dochodzenia, a także do rzetelnej, zrozumiałej dla niej i wyczerpującej informacji na temat toczącego się w sprawie dochodzenia. Prawo to urzeczywistnia się w pouczeniu, jakie każdy pokrzywdzony otrzymuje w momencie zawiadomienia policji o przestępstwie. Spośród praw zawartych w k.p.k. Karta Praw Ofiary wymienia także prawo do wystąpienia z powództwem cywilnym, prawo do zbierania dowodów, prawo do udziału w czynnościach śledztwa lub dochodzenia oraz składania wniosków dowodowych, a także prawo do wglądu do akt sprawy i sporządzania odpisów dokumentów.

Prawo do mediacji i pojednania ze sprawcą. Polska Karta Praw Ofiary, a także przepisy k.p.k. dają możliwość przeprowadzenia mediacji i pojednania ze sprawcą (art. 23a k.p.k.). Ofiara ma prawo również, na wniosek swój lub oskarżonego, do porozumienia się ze sprawcą w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia.

Prawo do restytucji i kompensacji. Ofiara przestępstwa ma prawo do restytucji poniesionych przez nią szkód. Sprawca czynu zabronionego powinien wyrównać szkody (dokonać restytucji). Przestępca lub osoby trzecie odpowiedzialne za ich zachowanie powinni dokonać sprawiedliwej restytucji na rzecz ofiar, ich rodzin lub osób pozostających na ich utrzymaniu. Restytucja powinna obejmować zwrot własności, zapłatę za doznaną krzywdę lub poniesioną stratę, zwrot wydatków poniesionych w wyniku wiktyimizacji, zabezpieczenie usług oraz przywrócenie praw.

Jeżeli sprawca lub inne instytucje (np. ubezpieczeniowe) nie wyrównają szkód poniesionych przez ofiarę, powinno się dążyć do zapewnienia kompensacji ze strony państwa:

- ofiarom, które doznały ciężkiego uszkodzenia ciała lub uszczerbku na zdrowiu fizycznym lub psychicznym w wyniku poważnych przestępstw,
- rodzinie, a w szczególności osobom pozostającym na utrzymaniu ofiar, które poniosły śmierć lub które dotknęło kalectwo fizyczne lub psychiczne w wyniku takiej wiktyimizacji.

Opisane prawa ofiar nie zamykają sposobów dochodzenia ich praw. Sądzę, że Uchwała sejmu z 12 lutego 2003 roku o ustanowieniu 22 lutego Dniem Ofiar Przestępstw (Dz.U. z 2003 r. Nr 59, poz. 517) przyczyni się do tego, by oskarżonemu sprawcy przestępstwa nie przysługiwało więcej praw niż pokrzywdzonemu przez przestępstwo.

Literatura

- Decyzja ramowa Rady z dnia 15 marca 2001 r w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 19/t. 4.
- Deklaracja podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości odnoszących się do ofiar przestępstw i nadużyć władzy. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 40/34 z dnia 29 listopada 1985 r.
- Europejska konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 r.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483, z późn. zm.)
- Polska Karta Praw Ofiary, www.elblag.policja.gov.pl/p_d_f/karta_praw_ofiary.pdf.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555, z późn. zm.)
- Zalecenie nr R(85)11 Komitetu Ministrów Rady Europy z 28 czerwca 1985 r. w sprawie pozycji ofiary ramach prawa i procesu karnego
- Zalecenie nr R(87)21 Komitetu Ministrów Rady Europy z 17 września 1987 r. o pomocy ofiarom i zapobieganiu wiktyimizacji

